

הרב יגאל אריאל

קידוש השם ואהבתו

דורון זיסרמן הי"ד התקדש במותו, אבל אלה שהכירוהו מציירים את חייו כתמונה מופלאה של חיי קודש שלמים. איש המעלה שאופיו, חסדיו, אמונתו ותורתו, הטהורים והטובים, הצליחו לאהב שם שמים על הבריות. לזכרו הטהור ננסה לעמוד על כמה ממקורותיה של תורת החיים הזאת.

קידוש השם בחיים

קידוש השם מזוהה בדעתנו עם מסירות הנפש של הקדושים העולים על המוקד בגלל אמונתם. "והמצוה התשיעית היא שצונו לקדש השם והוא אמרו¹, ונקדשתי בתוך בני ישראל. וענין זאת המצוה אשר אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמתית בעולם ושלא נפתח בהיזק שום מזיק. ואע"פ שבא עלינו מכריח גובר יבקש ממנו לכפור בו יתעלה לא נשמע ממנו אבל נמסור עצמנו למיתה ולא נתעהו לחשוב שכפרנו ואע"פ שלבנו מאמין בו יתעלה. וזאת היא מצות קדוש השם המצווים בה בני ישראל בכללם רוצה לומר מסירת נפשנו למות ביד האונס על אהבתו ית' ואמונת יחודו"².

נראה כאילו רק במותו יכול האדם להוכיח את עומק אמונתו. אולם המצווה של "ונקדשתי" קיימת גם בחיים. אדרבה, "ונקדשתי" של מסירות נפש הוא חד-פעמי בעוד ש"ונקדשתי" שבחיים יכול להיות בכל יום ויום. ואכן, מן הכתוב הזה למדו "ונקדשתי בתוך בני ישראל – כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה"³, הן במסירות נפש במעמד עשרה מישראל והן באמירת דבר שבקדושה שאינו נאמר אלא בעשרה.

1. ויקרא כ"ב לב.

2. ספר המצוות לרמב"ם, עשה ט', על פי סנהדרין ע"ד א, ירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ו.

3. ברכות כ"א ב.

"ונקדשתי בתוך בני ישראל, פקודא דא לקדשא ליה בכל יומא"⁴. אמירת הקדושה היא מצוות עשה שבכל יום ו"קודם הקדושה של נקדישך יכווין האדם לקיים מצוות עשה זו שנצטוונו בפסוק ונקדשתי בתוך בני ישראל"⁵.

ואף על פי שאין זו דרשה גמורה אלא אסמכתא⁶, כתבו הפוסקים: "חלילה לנו למעט במצוות עשה של ונקדשתי בתוך בני ישראל, שהוא קדיש וברכו בעשרה ובשכר אמנה ועניית אמן יהא שמיה רבא. עם כל זה אינו מצוות עשה דרמיא עליה גם לא נתבטל אם יעמוד חוצה. ולכן אין ללמוד מהא דר"א שחרר עבדו להשלימו לעשרה, משום דמצוה שאני, ובברכות אמר מצוה דרבים שאני, ונ"ל דאין הכוונה דהמצוה נהוגה בכל ישראל רק ר"ל שהוא קידוש השם ודווקא ברבים ואם לא שחררו היה בטל המצוה מכל הרבים ההם שהיו נאספין יחד"⁷.

ו"כל מה שאנו בונים בהכ"נ לקבץ רבים ולקדש שם שמים שם נפקא לן מקרא, ונקדשתי בתוך בני ישראל, וילפינן גז"ש תוך תוך דבעי עשרה"⁸.

קידוש השם הפך חילול השם

הרמב"ם בספר המצוות⁹ כלל במצוות "ונקדשתי" רק את המצווה למסירות נפש, ולמד כן ממה שנאמר "ונקדש בכבודי"¹⁰, שמשמעו עד מוות, כפי שהתקיים בשרפת בני אהרון, "בקרובי אקדש"¹¹.

הרמב"ם לא כלל ב"ונקדשתי" את קידוש השם בחיים. לעומת זאת בלאו של "חילול השם"¹² כלל לא רק את מי שלא מסר נפשו כשהיה חייב, אלא גם את מי שחילל את

4. זוהר, אמור, צ"ג א.

5. בן איש חי, תרומה ג', על פי שער הכוונות, דרוש ג' דחזרת העמידה ל"ט א.

6. רא"ש, ברכות מ"ז ב, תשובות הראב"ד, בנימין זאב קע"ו.

7. חוות יאיר קט"ו.

8. חתם סופר ח"א, או"ח ל"א וכן ח"ו ליקוטים מ"ג.

9. עשה ט'.

10. שמות כ"ט מג.

11. ויקרא י' ג, 'והיכן דבר? ונקדש בכבודי' רש"י.

12. לאוין ס"ג.

השם, כאשר עבר על מצווה במרד ולהכעיס, או שהנהגותיו נראות לאחרים כמעשי חטא.

הוא חוזר על הדברים במאמר קידוש השם, ושם בדבריו "בגבול חלול השם וענשו" התחיל בהלכות מסירות הנפש והמשיך בהימנעות מן המעשים השליליים: "שיהיה אדם חכם מתנהג עם בני אדם הנהגה פחותה וכעורה במקחו ובממכרו ובמשאו ובמתנו ויקבל בני אדם בכעס ובכזיון ולא תהיה דעתו מעורבת עם הבריות ולא יהיה עם בני אדם מתנהג במדות יקרות והגונות הנה זה כבר חלל את השם". כלומר, חילול השם לא יהיה רק כשימנע מלמסור את הנפש, אלא בכל מעשה שאינו ראוי לעבדי המקום.

בסוף דבריו הגדיל הרמב"ם והוסיף לרשימת המעשים השליליים שיש בהם חילול השם, גם הנהגות חיוביות, שיש בהם קידוש השם:

"וקדושת השם הוא הפך חלול השם וזה שהאדם כשיעשה מצווה מן המצוות ולא יערב עמה כוונה מן הכוונות אלא אהבת ה' יתעלה ועבודתו לכד הנה הוא קדש את השם ברבים, וכמו כן אם ישמעו ממנו שמועות טובות קדש את השם כמו שאמרו, בזמן שאדם וכו' עד ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר כך אתפאר".

יש אפוא שני סוגים של קידוש השם, האחד נלמד מ"ונקדשתי" ועניינו מסירות הנפש על עבודת ה', והשני נלמד בדרך השלילה מאיסור חילול השם והוא כולל את ההנהגות הראויות לאדם המאמין.

יסוד לדבר בספרא¹³ "ולא תחללו, שומע אני ממשמע שנאמר ולא תחללו אמור קדש, וכשהוא אומר ונקדשתי מסור את עצמך וקדש שמי". כלומר, מכלל לאו של "לא תחללו" לבדו יש ללמוד גם הן, את החיוב לקדש את שמו, ומה שאמר "ונקדשתי", בא לחייב למסור את הנפש ולמות על קידוש השם.

אלא שנראה שיש כאן צעד אחד רחוק מדי, שהרי די לנו אם נלמד מ"לא תחללו", לשלול כל מעשה שיש בו איזה פגם, וקשה לבסס על השלילה, את הדרישה לעשות פעולות חיוביות שיבליטו את הטוב והיפה, לכך צריך מקור חיובי.

13. אמור ט'.

אהבהו עד מיצוי הנפש

לקידוש השם יש מקור נוסף: "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך"¹⁴, "ובכל נפשך ואפילו הוא נוטל את נפשך. וכן הוא אומר¹⁵, כי עליך הורגנו כל היום. ר' שמעון בן מנסיא אומר, וכי היאך אפשר לו לאדם ליהרג כל היום? אלא מעלה המקום על הצדיקים כאלו הן נהרגין בכל יום. שמעון בן עזאי אומר: בכל נפשך אהביהו עד מיצוי הנפש"¹⁶.

הראשון שמסר את נפשו על אהבת ה' הוא אברהם, הראש למאמינים, שנתבע בעקידה למסור את בנו ולקבלת חכמים מסר את נפשו שלו בכבשנו של נמרוד, והוא הדוגמה והמופת לאמונה לדורות:

"לאהביו, הם המוסרים נפשם עליו, כי המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם, יקראו אוהביו, כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו, כמו שאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, שתמסור נפשך וחיך באהבתו, שלא תחליפנו באל אחר, ולא תשתף עמו אל נכר ולכך נאמר באברהם, זרע אברהם אוהבי¹⁷, שנתן נפשו שלא יעבוד ע"ז באור כשדים.

ומצאתי במכילתא... רבי נתן אומר, לאוהבי ולשומרי מצותי, אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצות מה לך יוצא ליהרג, על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף, על שקראתי בתורה מה לך יוצא ליצלב, על שאכלתי את המצה מה לך לוקה מאפרגל, על שנטלתי את הלולב ואומר¹⁸, אשר הוכיתי בית מאהבי, המכות האלה גרמו לי ליהב לאבי שבשמים הרי פירש רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המצה והכתוב ודאי על ע"ז כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים

14. דברים ו' ה.

15. תהלים מ"ד כג.

16. ברכות ס"א ב, מדרש תנאים לדברים ו' ה.

17. ישעיה מ"א ת.

18. זכריה יג ו.

לעולם, אבל הרחיב הענין לכל המצות, לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כלן מן הכתוב האחר ולא תחללו את שם קדשי¹⁹.

אם לומדים הלכות מסירות נפש מ"ונקדשתי", מה מוסיפה מצוות "ואהבת"? הרמב"ן מחלק את המצוות. "ואהבת" מכוונת לכל יום, ואילו "ונקדשתי" לאונס של שעת השמד.

וכן הרמב"ם²⁰ פתח ב"ונקדשתי", העוסק באונס בשעת השמד: "כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה".

ולבסוף²¹ דיבר על הציווי של "ואהבת", העוסק בסכנת נפשות שבחיי יום יום, שגם בה אין להירפא באמצעות עבודה זרה: "כענין שאמרו באונסין כך אמרו בחלאים, וזמנין שאפילו במקום סכנת נפשות אין עוברין על אחת משלש עבירות אלו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך אפילו הוא (הקב"ה) נוטל את נפשך".

יש אפוא קידוש השם הרואי של שעת השמד, כאשר הגוי הרשע מעביר את היהודי על דתו, והדברים עומדים בשחור ולבן, ויש קידוש השם אחר, מן החוץ לא קם על האדם שום דבר, אבל המציאות עצמה הולכת וסוגרת עליו והחולי מתגנב ובא בו בתוכו. לא הגוי מבקש ליטול את נפשו אלא הקב"ה, אין פה קידוש השם ברבים אלא בינו לבין עצמו, בינו לבין קונו.

לאהבו על הבריות

מצוות "ואהבת" איננה מתקיימת רק בלבו של האדם, חכמים תפסו אותה כפועל יוצא, על האוהב לקרוא את הבריות לעבודת ה':

19. רמב"ן שמות כ' ו.

20. יסודי התורה ה'.

21. ו-ז.

"ואהבת את ה' אלהיך, אהבהו על כל הבריות, כאברהם אביך. כענין שנאמר²², ואת הנפש אשר עשו בחרן. והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו ומה תלמוד לומר ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מגיירם ומכניסן תחת כנפי השכינה"²³.

והרחיב הרמב"ם להסביר את מהות המצווה: "שצונו לאהבו יתעלה. וכבר אמרו שמצווה זו כוללת גם כן שנדרוש ונקרא האנשים כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו. וזה כי כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהוב אותו. וזה על צד המשל כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו הנה אתה בלא ספק תדרוש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה. ולשון סיפרי ואהבת את ה' וכו' אהבהו על הבריות כאברהם אביך, שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. רצה לומר כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב²⁴, אברהם אוהבי, שהיה גם כן לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו כן אתה אוהב אותו עד שתדרוש האנשים אליו"²⁵.

נדמה לבריות שהאוהב הגדול הוא גם קנאי, "עזה כמות אהבה קשה כשואל קנאה", אולם המקנא אינו אוהב אלא את עצמו ולכן אינו רוצה להתחלק ביקירו, האוהב באמת מוקיר את אוהבו וטובו ומבקש לשתף באורו את כולם.

אברהם נקרא על ידי השכינה אוהב ה', משום שראה את משימתו לקרוא בשם ה'²⁶ והוא משמש בכך מופת להטפה לעבודתו, כפי שתיאר זאת הרמב"ם בצבעוניות:

"והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד

22. בראשית י"ב ה.

23. ספרי ואתחנן ז' ומדרש תנאים לדברים ו' ה.

24. ישעיהו מ"א ה.

25. ספר המצוות לרמב"ם, עשה ג'.

26. בראשית י"ב ה, ועוד.

שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו²⁷.

לאהב שם שמים על הבריות

לא מספיק לקרוא לעבודת ה', האדם האוהב צריך לאהב בעצמו שם שמים על הבריות בדרך של דוגמה ומופת אישי:

"שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו – אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמדו תורה – ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר²⁸. אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו – אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה, פלוני שלמד תורה – ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו! ועליו הכתוב אומר²⁹, באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו³⁰.

"ויאמר ארחמך³¹ ה' חזקי, אחבבך על בריותיך³².

שני המקורות למסירות הנפש מבטאים תכנים שונים לגמרי. הלשון "ונקדשתי", מתייחסת לקדושת השם, כלומר, אימתו ותפיסתו כמופרש ונבדל מן העולם, האדם מגלה את אמונתו בנכונותו למות עליה. לעומת זאת כאשר מסירות הנפש נובעת מ"ואהבת", הדגש הוא על קרבת אלוקים, על הדבקות המוחלטת, שמסירות הנפש היא רק אחת מתוצאותיה. "ונקדשתי" עוסק ביחסים שבין האדם למקום, "ואהבת" מדגים זאת דווקא ביחסיו אל הבריות.

27. הלכות עבודת כוכבים א' ג'.

28. ישעיהו מ"ט ג.

29. יחזקאל ל"ו כ.

30. יומא פ"ז א ומדרש תנאים לדברים שם. הרמב"ם בהלכות יסודי התורה, פ"ה, כלל הנהגות חיוביות אלה במצות קידוש השם.

31. ארחמך כמו בארמית "רחמית יתך" אאהבך.

32. מדרש תהילים י"ח.

אברהם הוא מופת גם לדרך זו. כינויו "זרע אברהם אוהבי" בא לו משום "שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה"³³. ובמידת טובו וחסדו, להיות אוהב שלום ומקרב הבריות, הליכתו בדרכי ה' לגמול חסד, להכניס אורחים ולהאכיל רעבים, נאחז במידת חסדו יתברך, כמו שאמר "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה ומשפט"³⁴. אברהם משמש אפוא דוגמה כפולה גם למי שעשה נפשות לתורה, וגם למי ששימש לה דוגמה במעשיו ומידותיו.

חכמים תלו דרכי אהבה אלה גם באמור בשירת הים "זה אלי ואנוהו" ופרטו שלוש דרכים לנאות את הקב"ה על ידי מצוות נאות, מידות נאות ולנאותו על האומות. "ר' ישמעאל אומר: וכי אפשר לבשר ודם להנות לקונו אלא אנוה לו במצות, אעשה לפניו לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפלה נאה. אבא שאול אומר: אדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון. ר' יוסי הגלילי אומר³⁵: ניינו ושבתו להב"ה בפני כל אומות העולם"³⁶.

"מה הבריות אומרות עליו – אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה", איננו נוי חיצוני, אלא "מה הוא רחום אף אתה רחום" זו התנאות מהותית במידותיו של מקום, אותם לומד האדם מן התורה³⁷.

אוהב שלום ורודף שלום

דוגמת מופת נוספת לשתי דרכים אלו של השפעה היא אהרון. "הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה"³⁸. גם מקרב לתורה, וגם אוהב שלום ורודף שלום. שתי הדרכים חוברו כאן יחד ונוצקו למסכת אחת. אהרון עושה שלום בעולם, תפקידו ככהן גדול כפול, לעשות שלום בין אדם לחבירו ושלום בין ישראל ובין אביהם שבשמים. הוא מקרב את ישראל

33. רש"י.

34. בראשית י"ט יח.

35. וכן דברי ר' עקיבא בהמשך.

36. מכילתא דרבי ישמעאל בשלח – מס' דשירה בשלח ג'.

37. ר' ישמעאל מרחיב את המסגרת ומוסיף לדרכי המקום גם התנאות במצוות שבין אדם למקום, שאף הן דרכיו.

38. אבות א' י"ב.

למקום על ידי הקורבנות ואי אפשר לעשות זאת בטרם יחבר קודם את ישראל עצמם. "בדרכי העכו"ם יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה [ואין כולם] מתקבצים בבית אחד, אנו אין לנו אלא ה' אחד, ארון אחד, ותורה אחת ומזבת אחד וכהן גדול אחד"³⁹.

שני סיפורים באבות דר' נתן מדגימים את דרכו של אהרן. אחד עוסק בהשבת האדם לאהבת המקום והשני בקרוב הבריות זה לזה. שניהם מדגימים אפוא את שתי המצוות האמורות, לקרוא לאהבת הבורא ולאהב את עבודתו על ידי מידות טובות:

"כשהיה אהרן מהלך בדרך פגע בו באדם רשע ונתן לו שלום. למחר בקש אותו האיש לעבור עבירה, אמר: אוי לי, היאך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן? בושתי הימנו שנתן לי שלום. נמצא אותו האיש מונע עצמו מן העבירה".

"וכן שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה. הלך אהרן וישב אצל אחד מהם. אמר לו: בני ראה חברך מהו אומר, מטרף את לבו וקורע את בגדיו, אומר, אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו, שאני הוא שסרחתי עליו. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. והלך אהרן ויושב אצל האחר וא"ל: בני, ראה חברך מהו אומר, מטרף את לבו וקורע את בגדיו, ואומר, אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה לכך נאמר⁴⁰ ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל"⁴¹.

בשני הסיפורים יוצא אהרן מגדרו, בראשון הוא יורד אל האדם הרשע ומושיט לו את ידו, ובכך למרבה הפלא איננו משפיל את עצמו ואת עולם הטוב אותו הוא מייצג, אלא להפך, נותן לרשע אחיזה בטוב, עליה כבר לא ירצה לוותר.

בסיפור השני מרחיק אהרן לכת עוד יותר ומשנה בדבריו מפני השלום. בסופו של המהלך מתברר שאהרון צדק וכל אחד מן היריבים ביקש בסתר לבו להשלים אלא שהיה זקוק למי שיעורר אותו לכך. התיאור של אהרון מתגלה לבסוף כקרוב אל האמת. טוב מידותיו, שאינו מאמין באפשרותה של המחלוקת, מקרין גם על המציאות ומביא את היריבים להתרחק ממנה.

39. רש"י, במדבר ט"ז ו, על פי במדבר רבה י"ח ח', וראה דרך חיים, אבות, שם.

40. במדבר כ' כט.

41. אבות דרבי נתן י"ב ג'.

ייסורין של אהבה

חכמי ישראל הראו במידותיהם הטובות ומעשיהם הנאים דוגמה מופתית לקידוש השם בחיי האדם. אולם נראה שהיה בית מדרש אחד שבירר סוגיה זו לעומקה, על כל צדדיה ומורכבותה, בית מדרשו של ר' עקיבא.

ר' עקיבא קידש את השם במותו, אבל לא זה היה המסר שלו, כל חייו של ר' עקיבא היו חיים של קידוש השם. מסירות נפשו לא התחילה בשעה שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל, אלא כשהקהיל קהילות ולימד תורה ברבים. "כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה 'בכל נפשך' – אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?"⁴².

ר' עקיבא דרש אפוא חיים של קידוש השם, חיים לא אגוצנטריים, אלא חיים של התמסרות, של מתח רוחני מתמיד ועלייה בלתי פוסקת. הסכנה הגדולה ביותר לחיי אמונה רוחניים היא חיי שיגרה קטנוניים. חיי נוחות ושלווה עלולים לנוון ולמסמס את המתח הרוחני, האמוני.

בית המדרש הזה מצא תחליף של חיים למסירות הנפש למות, מדרגה של חסידות וקידוש השם עילאי, שעולה על ההרואיות של המרטירים הגדולים ייסורין של אהבה. קבלת הייסורין באהבה אינה רק השלמה עם הגזירה האלוקית, אלא הזדהות מרחיקת לכת עם היד המכה, עד כדי מציאת ערך בייסורים עצמם. אמונה שבלא מאמץ של הזדככות והיטהרות בכור הייסורים, לא יזכה האדם לעולם לפסגות עליונות. ר' עקיבא ביטא בכל מעשיו את ההשלמה וההזדהות המוחלטת עם הנהגת השכינה.

"לעולם יהא אדם רגיל לומר: כל דעביד רחמנא לטב עביד (כל מה שעושה הקב"ה לטובה עושה). כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא, מטא לההיא מתא בעא אושפיזא, לא יהבי ליה. אמר: כל דעביד רחמנא לטב. אזל ובת בדברא והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא. אתא זיקא כבייה לשרגא, אתא שונרא אכליה לתרנגולא, אתא אריה אכליה לחמרא, אמר: כל דעביד רחמנא לטב. ביה בלייא אתא גייסא שבייה למתא. אמר להו: לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה"⁴³.

42. ברכות ס"א ב.

43. ברכות ס' ב.

(מעשה שהלך ר' עקיבא בדרך והגיע לעיר אחת. ביקש מלון ולא נתנו לו. אמר: כל שעושה הקב"ה לטובה. הלך וישן בשדה, והיו אתו תרנגול, חמור ונר. באה הרוח וכבתה את הנר, בא חתול ואכל את התרנגול, בא אריה ואכל את החמור, אמר: כל שעושה הקב"ה לטובה. בלילה ההוא בא גדוד וכבש את העיר. אמר ר' עקיבא: לא אמרתי לכם, כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה?)

ר' עקיבא ירש את תורת הייסורין מאהבה, מרבו, נחום איש גמזו:

"אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו גידם משתי ידיו קיטע משתי רגליו וכל גופו מלא שחין והיה מוטל בבית רעוע ורגלי מטתו מונחין בספלין של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים... אמרו לו תלמידיו: רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך? אמר להם: בניי אני גרמתי לעצמי. שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי: רבי פרנסני. אמרתי לו: המתן עד שאפרוק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו. הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי: עיני שלא חסו על עיניך יסומו, ידיי שלא חסו על ידיך יתגדמו, רגליי שלא חסו על רגליך יתקטעו, ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין. אמרו לו: אוי לנו שראינוך בכך. אמר להם: אוי לי אם לא ראיתוני בכך"⁴⁴.

ר' שמעון בר יוחאי קיבל תורה זו מר' עקיבא והנחילה לחתנו לר' פנחס בן יאיר.

"שמע רבי פנחס בן יאיר חתניה (של ר' שמעון בר יוחאי, על צאתו מן המערה) ונפק לאפיה. עייליה לבי בניה הוה קא אריך ליה לבישריה, חזי דהוה ביה פילי בגופיה הוה קא בכי וקא נתרו דמעתי עיניה וקמצוחא ליה (יצא לקבל את פניו, הכניסו לבית המרחץ ורחץ את בשרו, ראה שהוא מלא פצעים, זלגו עיניו דמעתי והכאיבו לר' שמעון). אמר לו: אוי לי שראיתך בכך. אמר לו: אשריך שראיתני בכך, שאילמא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך. דמעיקרא כי הוה מקשי רבי שמעון בן יוחאי קושיא הוה מפרק ליה רבי פנחס בן יאיר תריסר פירוקי, לסוף כי הוה מקשי רבי פנחס בן יאיר קושיא הוה מפרק ליה רבי שמעון בן יוחאי עשרין וארבע פירוקי"⁴⁵.

44. תענית כ"א א.

45. שבת ל"ג ב.

הרב ותלמיד תלמידו, השתמשו בביטוי דומה, "אשריך שראיתני בכך, שאילמא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך" ורוממו באמצעותו את ערכם של הייסורים לתיקון האדם ושלמותו המידותית והתורנית.

מסילת ישרים

ר' פנחס בן יאיר היה מיוחד בין התלמידים בקדושתו ובהנהגותיו המופלאות. אבל חידושו הגדול הוא הדרך השיטתית שהציע לקידוש החיים. ר' פנחס סלל דרך הדרגתית הנותנת לצדיקים סולם, עליו יוכלו לעלות שלב אחרי שלב, בדרך לנורמות התנהגות עילאיות. אי אפשר לדלג אלא ללכת במסילה של תיקון ותשובה מובנית ומודרגת:

"זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה וטהרה מביאה לידי פרישות ופרישות מביאה לידי קדושה וקדושה מביאה לידי ענוה וענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות וחסידות מביאה לידי רוח הקדש ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים ותחיית המתים בא על ידי אליהו זכור לטוב, אמן"⁴⁶.

מערכת חיי הקדושה הוכנסה לתוך סדר קבוע, אבל לא סדר קפוא אלא סדר התפתחותי, בו האדם צועד תמיד קדימה. ר' פנחס דרש מן האדם עבודה קשה, ללא הנחה וויתור. הוא עצמו, לא רצה לחיות בחסד מיום שעמד על דעתו אלא ביקש לזכות במה שיש לו בדין. "אמרו עליו על ר' פנחס בן יאיר: מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו ומיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו"⁴⁷.

כשם שלא רצה לאכול מסעודת אביו כך השתמש מלאכול אצל אחרים. בדרך זו נהג ר' פנחס בן יאיר גם ביחס לענייני הרוח. אין זוכים בהישגים רוחניים בירושה, באקראי או בחסד, אלא על האדם לקנות את שלמותו במעשיו. עליו לצעוד בשיטתיות ולהתקדם בהדרגה, צעד אחר צעד. אפילו רוח הקודש הניתנת מלמעלה במתנה נעשית בדרך הזאת קניין ולא מתנה⁴⁸.

46. עבודה זרה כ' ב, ברייתא בסיום מסכת סוטה. ירושלמי שבת א' ג', שקלים ג' ג'.

47. חולין ז' ב.

48. מסילת ישרים כ"ו: "ענין הקדושה כפול הוא, דהיינו: תחלתו עבודה וסופו גמול, תחלתו השתדלות וסופו מתנה".

ר' פנחס לא וויתר לאדם אלא הטיל עליו את כל האחריות למעשיו:

"ונשמרת מכל דבר רע, מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר אל יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה"⁴⁹.

את הטומאה בלילה יכול האדם לתרץ כאונס, שאינו אחראי עליו ואינו יכול להימנע ממנו. ר' פנחס תלה אותה בצוואר האדם ודרש ממנו לא להיכנע לחולשותיו, זהירות תביא לידי נקיות וטהרה.

ר' פנחס העמיד בראש מדרגות הסולם את התסידות ורוח הקודש. לפני עיניו העמיד אידיאל מוסרי שאין למעלה הימנו, את מידות קונו, לא פחות. הצדיק לומד מדרכי המקום כיצד לנהוג וכאשר הוא אוהו באלה, לומדות הבריות ממעשיו הטובים את טוב הבורא והוא מאהב שם שמים בעולם:

"האל הנאמן. רבנין אמרי מאמונתו של בשר ודם את יודע אמונתו של הקב"ה, מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו ושכחו אותן והלכו להן, והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועשה אותן גורן וכונסן. אחר שבע שנים הלכו אותן החברים לשם לתבוע אותן ליתן להן. מיד הכיר אותן ר' פנחס בן יאיר, אמר להם: בואו וטלו אוצרותיכם. הרי מאמונתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקב"ה"⁵⁰.

מי שאחז במידותיו של מקום ודבק בהם ראוי שינהגו בו מידה כנגד מידה. לכן אין חילול השם גדול יותר מאשר אדם שנהג בחסידות ועשה מעשי חסד ונענש באמצעות מעשי החסד שעשה:

"מעשה באדם אחד שהיה חופר שיחין לרבים בתו הייתה הולכת בדרך ובאת לעבור בנהר ושטפה. באו ואמרו לו לרבי פנחס, כך הגיע לבתו של פלוני. אמר להם: אי אפשר כיון שהיה עושה רצונו של הקב"ה במים אין הקב"ה מאבד את בתו במים. מיד נפלה צוחה בעיר באתה בתו של פלוני. אמרו רבותינו: כיון שאמר ר' פנחס בן יאיר כך ירד מלאך והעלה אותה"⁵¹.

49. כתובות מ"ו א.

50. דברים רבה ג' ג'.

51. דברים רבה ג' ג'.

הרב יגאל אריאל

בתוך בני ישראל

ר' פנחס בן יאיר קידש שם שמים גם בעיני אומות העולם. הוא יצא מגדרו וחולל נס להחזיר למלכה את מרגליתה האבודה.

"מרגלי מן דמלכא סרקיא נפלת ובלעת חד עכבר. אתא לגבי ר' פנחס בן יאיר. אמר ליה: מה אנא חבר? אמרו ליה: לשמך טבא אתית. גזר עליהון וצמתון. חמא חד מגבע ואתא, אמר גבי ההן ניהו, וגזר עלוי ופלטה"⁵³.

(מרגלית נפלה מן המלך ובלעה עכבר. באו אל ר' פנחס בן יאיר שימצאה. אמר: וכי חובר חבר אני? אמר לו: המלך ביקש בגלל שמך הטוב. גזר על העכברים ובאו, ראה אחד שהוא שמן וגבוה מן האחרים, אמר אצלו המרגלית, גזר עליו ופלטה.)

אבל בעיקרו של דבר ראה את קידוש השם כמכון כלפי פנים, "ונקדשתי בתוך בני ישראל", וביותר בתוך לבו של האדם. על האדם להתקדש ולהתמסר לעיון האלוקי, ששיאו האפשרי הוא העיון בשמו של הקב"ה, שבו התגלה בעולם. אדישות העם ועיסוקו בעצמו, בצרכיו החומריים, במקום להתמסר לרוממות האלוקית, עושה את התפילה לגוף בלא נשמה⁵⁴.

"מפני מה ישראל מתפללים ואינן נענים? ר' יהושע בן לוי בשם ר' פנחס בן יאיר: מפני שאינם יודעים סוד שם המפורש".

את המהלך המוסרי הזה צריכים הישרים להשלים במעשים טובים שבין אדם לחבירו, מעשה החסד. ר' פנחס בן יאיר עצמו התרכז בפדיון שבויים:

"ר' פנחס בן יאיר אזל לפדיון שבויים"⁵⁵.

עיסוקו זה לא היה אירוע מקרי אלא מעשה אופייני, משימת חייו⁵⁶, שבה ביטא את עולמו הרוחני. פדיון שבויים הוא החסד הגדול ביותר: "פדיון שבויים מצוה רבה

53. דמאי א' ג'.

54. פסיקתא רבתי כ"ב.

55. חולין ז' א-ב.

56. לעומת זאת בנוסח הירושלמי (דמאי א' ג') הלך ר' פנחס לבית המדרש והציג בראש הסולם את תלמוד התורה ולא פדיון שבויים.

היא... שבי קשה מכולם (חרב, מות ורעב) דכולהו איתנהו ביה". כנראה שר' פנחס מצא במצוות פדיון שבויים משמעות רחבה ועמוקה שהפכה לתמצית חייו. כשם שיש להוציא ממאסר את השבויים בידי אויב ומעוול, כך יש לפדות גם את כל השבויים הרוחניים, ולהוציא למרחב את אסירי השגרה ומקובלות החברה. בעצם, מדובר בתהליך של תשובה אשר צריך להחזיר אל דרך העלייה את העולם כולו ולהביאו אל מסלול ההתקדמות. יש לרומם את הרעיונות הטהורים שנשבו בידי זרים ונטמאו או התגמדו, להחזיר גם את המחשבות הטובות ולהעלותן אל אופק עילאי ונשגב.

כאשר אנו שואפים למצווה גדולה של קידוש השם, ראשית מאמצינו צריך להיות: להגיע לגדר של קידוש השם בתוך עצמנו לעצמנו...
אזרי זה יכול האדם לעלות למדרגת קידוש שם שמים ברבים...

זוהי הדרגה הפשוטה שאמרה לכל ישראל.
בעל המדרגה הגבוהה ביותר, הוא זה שכבוד שמים גדול בעיניו כל כך עד שמשתדל בכל יכולתו ומאודו למוען יתקדש שם שמים...

(מכתב מאליהו/ ז"ג עמ' ז, הרב אליהו דסלר)